

RAZGLEDI**PROBLEMATIKA TERITORIALNOSTI V POLITIČNI IN KULTURNI GEOGRAFIJI**

AVTOR

Milan Bufon

Naziv: dr., mag., univerzitetni diplomirani geograf in etnolog, docent

Naslov: Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, Garibaldijeva ulica 18, 6000 Koper, Slovenija

E-pošta: milan.bufon@zrs-kp.si

Telefon: 066 21 260

Faks: 066 271 321

UDK: 911.3:32

COBISS: 1.02

IZVLEČEK

Problematika teritorialnosti v politični in kulturni geografiji

Članek skuša podati problematiko človekove teritorialnosti v razmerju do politične in kulturne geografije. Na teritorialnost se namreč navezuje vrsta elementov in vidikov, ki prispevajo k temu, da se katerakoli »anonimna« prostorska danost lahko preoblikuje v neko opredeljeno teritorialno enoto, za katero v njej dominantne družbene skupine določijo ime, obseg in meje ter s tem izvajajo nad njo svojo družbeno kontrolo. Ob družbeno-političnem aspektu pa ne gre zanemariti družbeno-kulturni vidik teritorialnosti, saj shajajo ob državnih prostorih tudi običajno dolgotrajnejši kulturni prostori, ki so jih s svojo prisotnostjo zaznamovale različne etno-jezikovne skupnosti in se z njimi identificirale. Tako kot identiteta, ima tudi teritorialnost različne in mnogokrat sočasne dimenzije, ki se glede na človekovo gledišče in spremembe družbenih in političnih razmer v različnih obdobjih in okoljih uveljavljajo z različno intenzivnostjo. Zato se geografija v prostorski interpretaciji družbe stalno srečuje s problemi človekove teritorialnosti in iz nje izhajajočih prostorskih ikonografskih predstav.

KLJUČNE BESEDE

teritorialnost, percepcija in interpretacija prostora, oblikovanje družbenih in političnih prostorov

ABSTRACT

Problems of territoriality in political and cultural geography

Presented are the problems of territoriality of a human in relation to political and cultural geography. Namely, linked with territoriality are numerous elements and aspects contributing to the fact that any »anonymous« spatial reality can be transformed into a discernible territorial unit to which the name is given, and the extent and boundaries determined by the dominant social groups which thus exert their social control over it. By the side of socio-political aspect, the socio-cultural aspect of territoriality shall not be neglected, since parallel with the spaces of state also the cultural regions exist, the latter usually lasting longer because they were determined by diverse ethno-lingual communities throughout their presence in the space with which they also identified. So as the identity, the territoriality, too, has various, often concurrent dimensions which are manifested in different intensity, depending on a human standpoint and changes of social and political conditions in various periods and environments. Therefore it is unavoidable that geography in the spatial interpretation of society constantly tackles the problems of human territoriality and the resultant iconographic conceptions.

KEY WORDS

territoriality, perception and interpretation of the space, formation of social and political spaces

1. Uvod: teritorialnost in prostorska percepcija

Vprašanje teritorija in teritorialnosti je izrazito politično geografsko področje, saj zadeva različne probleme določevanja in dojemanja političnih ter družbenih prostorov. Znana je na primer povezava med državo in določenim ozemljem, ki je prvi potreben za njen obstoj in razvoj, in je Ratzelu sugerirala iz biologije povzet koncept »življenjskega prostora« držav. V novejšem času pa politična geografija ne preučuje le teritorija kot projekcijo političnih struktur v prostoru in teritorialnosti kot skupek političnih lastnosti nekega ozemlja, temveč se vse bolj srečuje tudi z odnosom med človekom in njegovim življenjskim prostorom ter se s tem približuje konceptom kulturne geografije. Ameriški geograf Soja je opredelil teritorialnost kot »vedenjski fenomen, ki v povezavi s prostorsko organizacijo oblikuje različna vplivnostna območja ali jasno delimitirane teritorije, katerih skupna lastnost je njihova družbena specifika, po kateri lahko ta območja in teritorije dojamemo tudi kot posebno kulturno pokrajino ali ekskluzivno življenjsko okolje za tisto družbeno skupino, ki v njej živi in ji določa družbeni in prostorski obseg« (Soja 1971). Po istem avtorju smemo človeka opredeliti kot teritorialno bitje, pri katerem teritorialnost vpliva na njegovo vedenje na vseh ravneh njegovih družbenih dejavnosti.

Specifičnost teritorialnega vedenja oziroma teritorialnosti so najprej preučevali pri živalskih vrstah, predvsem pri pticah in sesalcih, in ugotovili, da se pri njih teritorialnost izraža po eni strani s pozitivnim odnosom do določenega ozemlja, po drugi strani pa z negativnim odnosom do drugih osebkov. Raziskave so odkrile nadalje določeno hierarhizacijo prostora po stopnji njegovega teritorialnega prisvajanja, saj je mogoče prostorsko okolje vsakršnega živega bitja deliti na **življenjsko okolje** oziroma prostor, znotraj katerega se to bitje giblje v njegovem življenjskem ciklusu ali v določenem življenjskem obdobju, ter njegov **teritorij** v ožjem smislu, se pravi tisto središčno območje življenjskega okolja, ki si ga je isto bitje prisvojilo in ga dojema kot del samega sebe. Živa bitja torej teže za tem, da prostor, ki jih obdaja, dele na ožji, ekskluzivni del, ki jim omogoča izražanje lastne individualnosti in specifičnosti, ter širši, skupni del, ki jim omogoča socializacijo z drugimi bitji in izvajanje različnih družbenih dejavnosti. Obenem je opaziti pri živalski teritorialnosti tudi izrazito povezanost med obvladovanjem določenega prostora in družbeno hierarhijo: močnejši osebki si prilaščajo »boljše« teritorialne odseke in prepuščajo preostalo ozemlje slabotnejšim osebkom.

Poleg bioloških in izkustvenih osnov teritorialnosti je pri človeku še posebno pomembna njena mitološka, iz določenega kulturnega in družbenega okolja ter v njem obstoječih vrednot prevzeta dimenzija. V tem pogledu je človekova teritorialnost prej konstrukcija nekega družbenega prostora kakor pa njegova neposredna percepcija. Patriotizem in navezanost na domovino sta večinoma izraz nekega sistema verovanj in kolektivnih predstav, ki črpajo svojo moč na primer v kultu prednikov ali nacionalni zgodovini. Vsi ti s socializacijo prevzeti elementi v nekem smislu nadgrajujejo človeku kot biološki vrsti imanentni teritorialni čut in ustvarjajo določeno plastovitost in bolj ali manj hierarhično razporeditev različnih sočasnih oblik teritorialnosti, od lokalne do regionalne, nacionalne in celo nadnacionalne prostorske identitete. Najstarejša je pri človeku seveda lokalna identiteta, saj se je v razmerah razpršene poselitve še prej kot s plemenom identificiral z naseljitveno skupnostjo, v kateri je živel. Naselje je v nekem smislu predstavljalo celotni »znani« svet, kar je vzbujalo ob lokalni identiteti tudi določeno etnocentrično, se pravi ekskluzivistično in podcenjujočo naravnost do »ostalih« lokalnih skupnosti in ljudstev. Izraz take družbeno-teritorialne percepcije pa je bila tudi sama organizacija lastnega »obvladanega« prostora, to je naselja, ki je imelo praviloma krožno obliko in kjer so v njegovi sredi nameščali kulna ali verska poslopja ter bivališče poglavarja ali lokalnih voditeljev. Ta tipologija etnocentrične organizacije družbenega prostora se je v bistvu ohranila v nespremenjeni obliki do danes, ko se prestolnice posameznih narodov in držav najraje nameščajo v središču »obvladanega« ozemlja, v središču prestolnic pa dobijo svoje mesto v verskem in političnem pogledu najbolj reprezentativne zgradbe. V okviru tako organiziranega naselja ali družbene skupnosti sta tudi vsak posameznik ali vsaka posamezna družinska skupnost težila k ustvarjanju lastnega prostora, in ta težnja se je fizično najbolj izražala z gradnjo zidov ali drugih vizuelnih razmejitvenih znakov okoli bivališč in obdelovalnih povr-

šin; prav tako je za centripetalno organizacijo agrarnih skupnosti značilno, da se intenzivnost obdelovanja kmetijskih površin zmanjšuje z oddaljenostjo od središča naselja. V sodobnih urbanih družbah se ista prostorska organizacijska shema ponavlja pri intenzivnosti urbanizacije, ki je najvišja v središčnem CBD-ju, Cityju ali Downtownu in se nato z oddaljenostjo bistveno zmanjšuje in doseže ponovni, čeprav skromnejši porast v perifernejših ali satelitskih centrih. Prostorska organizacijska shema je torej v marsikaterem pogledu sistem različnih centrov in periferij, območij koncentracije in dekoncentracije, ki so za različne družbene skupine in posameznike lahko istočasno območja »domačnosti« in »tujosti« glede na odnos, ki ga slednji gojijo do teh prostorov in izvira iz lastne (individualne) ali grupne (stereotipne) percepcije teritorialnih enot.

2. Teritorialnost in geografska interpretacija prostora

V širšem smislu se s percepcijo pojavnega sveta ukvarja celoten sklop znanosti oziroma družbenih in humanističnih ved, ki jih lahko povežemo pod skupno oznako »antropologije«. Tako geografija kot zgodovina, etnologija, sociologija in deloma psihologija se v določenem smislu ukvarjajo z odnosom človeka in družbenih skupin do njegovega oziroma njihovega okolja in se zato bolj ali manj intenzivno ukvarjajo tudi z družbeno interpretacijo prostora, vendar se med vsemi temi vedami le geografija eksplicitno ukvarja tudi ali predvsem s prostorsko interpretacijo družbe in družbeno relevantne pojave postavlja v konkretno geografsko okolje. Izraz različne percepcije pojavnega sveta je torej že sama različnost raziskovalnega pristopa v znanosti, kjer lahko eno samo in enovito »objektivno« stvarnost preučujemo iz različnih izhodišč oziroma gledišč, ki postajajo nujno »subjektivne« in parcialne. Tako kot se znanost deli v različne specialne vede, se tudi slednje drobijo v številne subdiscipline, na primer geografija v različne »geografije«, enotna in kompleksna naravna danost se v naših očeh najraje pojavlja v obliki različnih naravnih ali kulturnih pokrajin, izvorno enotna človeška kultura pa se v času in prostoru uveljavlja z različnimi civilizacijskimi oblikami, zaradi česar redkokdaj govorimo o problemih in razvojnih perspektivah človeštva na splošno, velikokrat pa o procesih in aktualnih vprašanih različnih človeških družb ter njihovih medsebojnih odnosih. Skratka, za človekovo percepcijo naravnih in zlasti še družbenih pojavov je značilna teritorializacija splošnih pojmov, pri čemer prihaja do hkratnega procesa združevanja elementarnih pojavov v neko obširnejše, človekovi operativni ravni ustrežnejšo dimenzijo, ter razgrajevanja generalnih pojavov in njihovega prilagajanja isti, za človekovo percepcijo najbolj ustrezni in »obvladljivi« dimenziji. Človeška percepcija različnih pojavov je zato v marsikaterem pogledu hkrati tudi proces njihove teritorializacije, in izraža potrebo po določanju meja različnim družbenim in prostorskim pojavom, ustvarjanju njihove kategorizacije in hierarhizacije v posebne, medseboj ločene enote.

Moderna geografija se je razvila v času velikih odkritij v 15. in 16. stoletju kot objektivna veda, ki je na osnovi kartografske reprodukcije in Evklidove geometrije želela prikazati dejansko podobo sveta. Ta težnja po objektivnosti v interpretaciji geografskega prostora je sprožila tudi nastanek geografskega determinizma, ki je zagovarjal ne le primat fizične geografije nad družbeno, ker so prvo tedaj dojemali kot objektivnejšo, saj se naravni pojavi pač razločneje in bolj »zakonito« uveljavljajo v prostoru kot družbeni fenomeni, ampak tudi primat določenega interpretativnega izhodišča nad drugimi, se pravi pozitivistično težnjo po uveljavljanju zahodnoevropskih civilizacijskih konceptov in sploh evrocentričnega dojemanja sveta in svetovnih dogajanj. Glede podrejanja subjektivnih prostorskih percepcij »objektivnemu« dojetju stvarnosti je zanimivo, da nekako spontamo težimo k preoblikovanju okolja, ki ga lahko opazujemo, v nekakšno brezosebno kartografsko predstavo, kjer skušamo relativne razdalje, kakršne zaznavamo pri opazovanju tega okolja, prevesti v »realne« ali objektivnejše merske enote. Vendar tudi pri tem postopku ne moremo mimo nekaterih zakonitosti prostorske percepcije: razdalje do nam manj znanih območij ali točk v prostoru bomo vedno precenjevali, medtem ko se nam bodo zdale razdalje do domačih prostorskih elementov vedno krajše ali manjše od »realnih«.

Relativizacijo geografskega prostora je v disciplino prvi uvedel nemški geograf Hettner in jo je v kasnejših letih deloma povzel tudi Hartshorne. Poglavitna ugotovitev teh in drugih sodobnih geografov je namreč, da razdalje v prostoru ni mogoče meriti le na osnovi klasične Evklidove geometrije, se pravi na neki kilometrski, objektivni lestvici, ampak tudi v relativnem smislu, na primer s časovnimi ali hierarhičnimi merami razdalje. Uporaba vseh teh mer razdalje je enako »realna« in ima enako pomembne posledice v razvijanju prostorskih struktur: tako bomo kilometrski razdalje uporabili na primer pri načrtovanju prometnic, medtem ko bo merjenje časovne dosegljivosti lahko vplivalo na ekonomsko odločanje in uravnavanje blagovnih tokov, hierarhična mera razdalje med centri pa bo lahko odločala o prostorski in časovni usmerjenosti širjenja inovacij. V politični geografiji je relativizacija prostora pomembna v družbenem pogledu zaradi razumevanja »različnosti« in oblikovanja različnih in sočasnih teritorialnih identitet, o katerih bo govora v nadaljevanju. Vendar je na tem mestu potrebno poudariti, da je prostorska percepcija obenem proces subjektivnega ali stereotipnega dojemanja prostorske danosti in prostorskih pojavov, ter proces njihovega upodabljanja in predstavljanja. S percepcijo kot »inputom« in »outputom« se je v zadnjih letih najbolj intenzivno ukvarjala tako imenovana vedenjska geografija, ki je poudarjala nenehno spreminjanje subjektivne prostorske percepcije, na katero vplivajo kot nekakšni filtri različno razvita čutila, psihološko počutje, stopnja izobrazbe in kvaliteta vzgoje, splošno kulturno okolje, izkustvo, a tudi razpoložljive informacije, doseženi družbeni in ekonomski status, starost, spol in tako dalje. Subjektivna percepcija je torej po eni strani izrazito variabilna, po drugi strani pa se nenehno sooča z grupno percepcijo, ki se ji podreja ali jo spreminja. Rezultat procesa prostorske percepcije je nato sprejemanje različnih odločitev, ki zadevajo odnos med človekom in prostorom, a tudi oblikovanje različnih individualnih ali grupnih okolij. Ta okolja lahko združimo v dve osnovni prostorski kategoriji: osebni prostor in družbeni prostor. Sonnenfeld je iz vidika vedenjske geografije na primer razlikoval štiri različne prostore:

- geografski prostor kot danost oziroma objektivni prostor, ki nekako zaobjema ostale prostore;
- operativni prostor kot okolje, v katerem se odvijajo različni sočasni socio-ekonomski procesi, ki vplivajo na človekovo vedenje;
- perceptivni prostor kot tisti del operativnega prostora, ki ga človek neposredno dojema prek lastne izkušnje ter informacij;
- vedenjski prostor kot del perceptivnega prostora, znotraj katerega se dejansko odvijajo človekove aktivnosti.

Iz povedanega izhaja, kako človek in različne družbene skupine v operativnem ali funkcionalnem pogledu »uporabljajo« le del obstoječega ali objektivnega geografskega prostora. Ta ožji prostor, v katerem se odvijajo socio-ekonomski procesi, je dejansko sestavljen iz različnih operativnih okolij, a predstavlja vendarle enotno funkcionalno območje. V okviru tega prostora ali poleg njega je mogoče nato izdvojiti različna kulturna okolja, medtem ko je vedenjski prostor tisti del zgornjih dveh prostorskih enot, znotraj katerega se človek oziroma različne grupe dejansko gibljejo v svojem vsakdanjem življenju.

Izraz relativizacije prostora in njegove percepcije, ki je za politično geografijo najbolj pomemben, je oblikovanje tako imenovanih miselnih kart (angleško *mental maps*), ki so doživele izreden interes tako bolj kvalitativno orientiranih vedenjskih geografov kot bolj kvantitativno orientiranih raziskovalcev (na primer Gold). S tem postopkom razumemo subjektivno reinterpetacijo objektivnih prostorskih danosti, zaradi česar se oblikujejo lahko zelo različna sočasna videnja istega prostora in v njem prisotnih pojavov in s tem tudi različni prostorski modeli. Prostorski modeli so lahko različni glede na kulturne, družbene in ekonomske razmere in se v skladu z njihovim razvojem tudi spreminjajo. Družbena urbanizacija prebivalstva v razvitem svetu je na primer razbila zaprte ruralne prostorske modele in oblikovala odprto in mobilno industrijsko družbo, znotraj katere je razvoj prometne tehnike nekdanje prostorske razdalje tako skrčil, da danes osnova za merjenje razdalje v tem okolju ni več dolžinska, temveč časovna in denarna enota. Ker je katerokoli mesto na svetu danes dosegljivo v roku enega ali največ dveh dni, se osnovna diskriminanta od »objektivne« razdalje prenaša na »subjektivno« oceno o času in denarju, ki naj ga za pot porabimo. Pri tem gre poudariti, da je zgoraj opisana prostorska percepcija veljavna za

razviti svet, in da ob njej shaja, v časovnem in prostorskem pogledu, »tradicionalno« dojemanje okolja, kar ustvarja ne le določeno relativizacijo v vrednotenju prostorskih razdalj in samega prostora, ampak prispeva tudi k dejanskemu oblikovanju različnih družbenih in kulturnih okolij v istem prostoru. Primer takega sočasnega shajanja so recimo »zahodna« turistična naselja v nerazvitih državah.

Toda različne percepcije oddaljenosti oziroma bližine ter nasploh družbenega in naravnega okolja vplivajo tudi na politične odločitve in na nastanek različnih politično geografskih ikonografskih predstav. Tako je še do nedavnega bila za Avstralijo zaradi političnih in kulturnih vezi »najbližja« država Velika Britanija, danes pa je zaradi ekonomskih vezi Avstraliji »najbližja« Japonska. Slovenija je na primer po osamosvojitvi svojo dotedanjo »južnoslovansko« orientacijo preoblikovala v »srednje-zahodnoevropsko« in zato postaja Slovencem razdalja do Zagreba ali Beograda danes veliko večja kot do Dunaja ali Bruslja. Podobno je z relativizacijo geografske smeri. Tradicionalna evrocentričnost se kaže v izrazih kot sta »bližnji« in »daljni« vzhod za dežele zahodno oziroma vzhodno od indijskega subkontinenta. Relativna lokacijska percepcija je zelo poudarjena na primer tudi v sloganu »na sončni strani Alp«, s katerim se je Slovenija predstavljala turističnim potrošnikom, ki naj bi po pričakovanih prihajali pretežno s severa, medtem ko je na primer italijanskim turistom isti slogan povsem brez pomena. V skladu z zgoraj navedeno reorientacijo Slovenije tudi ni slučajno, da se njen novi turistični slogan glasi »zeleno srce Evrope«, ki poudarja, da se Slovenija ne nahaja več na »jugu« oziroma na obrobju neke mejne geografske enote, ampak v samem središču skupnega evropskega prostora. Miselne karte pa ne zadevajo le relativiziranja razdalje in smeri, ampak tudi določeno stopnjo idealiziranja prostora. Tako je na primer za izseljence značilno, da o svojem rodnem okolju velikokrat hranijo idealno pozitivno predstavo, ki jo povezujejo z različnimi geografskimi simboli, kakršni so za Slovenijo Triglav ali Blejski otok, čeprav lahko izseljenci dejansko izvirajo iz Primorske, Dolenjske, Štajerske ali Prekmurja in morda še nikoli v svojem življenju niso videli ali obiskali ne enega ne drugega slovenskega simbola. Podobni postopki idealiziranja domovine se uporabljajo pri spodbujanju patriotskih občutkov vojakov in državljanov v konfliktnih situacijah ali pri promociji nacionalizma in njegovi težnji po precenjevanju reprezentativnih oziroma ikonografskih elementov »in-group«, se pravi lastnega družbenega in kulturnega okolja, in podcenjevanju reprezentativnih oziroma ikonografskih elementov »out-group«, to je »drugih«.

Teh nekaj primerov nam pomaga razumeti, da so ne le »miselne«, ampak dejansko vse geografske karte bolj ali manj prikrojena in spremenjena podoba »realnega« sveta, ki se izraža prek izbrane projekcije, merila in uporabljenih simbolov. Mercatorjeva projekcija je verjetno pri kartografskih prikazih svetovnih razsežnosti najbolj znana in uporabljena: nudi odlično pomoč pomorskim in zračnim navigatorjem, in v ta namen je v 16. stoletju tudi nastala, a prinaša obenem izredno obsežna površinska izkrivljanja, ki se zelo zanimivo usklajujejo s tedanjo percepcijo sveta. Zato ni slučaj, da je ta tip projekcije najbolj verodostojen pri prikazovanju geografskih širin ob ekvatorju, ki so bila tedaj v središču interesa evropskih raziskovalcev in kolonialnih sil, najmanj pa visokih geografskih širin ob polih, ki jih je tedanja znanost in politika povsem ignorirala. Tudi ni slučaj, da so se polarne in zlasti azimutne projekcije, ki se osredotočajo na prikaz površja ob zemeljskih tečajih, začele pojavljati in uveljavljati z razvojem medkontinentalnih letalskih linij ter zlasti hladne vojne, ko je bilo za jedrske rakete ZDA in SZ sovražno ozemlje najlažje dosegljivo prek severnega tečaja in je postalo zato vprašanje politične kontrole tega prostora vse bolj strateško pomembno. Za boljše razumevanje miselnih kart oziroma percepcije bližnjega in daljnega okolja ljudi, ki žive v različnih predelih sveta, so nadalje zelo zanimive karte, ki izbirajo nekonvencionalne perspektive, na primer pogled iz Severne Evrope proti jugu, iz Bližnjega vzhoda proti Sredozemlju, iz zahodne ameriške obale proti Tihemu oceanu in tako dalje. Novejšega nastanka so nato tudi druge tematske relativizirane karte, ki postavljajo obseg površja posameznih držav v povezavo z intenzivnostjo pojava različnih izbranih indikatorjev, največkrat s številom prebivalstva, bruto družbenim proizvodom na prebivalca ali drugimi razvojnimi kazalci. Vsi ti različni kartografski prikazi nam sugerirajo, kako različne so lahko sočasne interpretacije prostora in prostorskih pojavov. Poseben primer uporabe percepcijskih vzorcev v kartografiji so končno propagandne karte, ki se pri

oblikovanju javnega mnenja pojavljajo tako v komercialne oziroma marketinške kot druge namene, zlasti v državni propagandi pri prikazovanju lastne vojaške premoči v že sproženih konfliktih ali opozarjanju na sovražnikovo agresivnost in »nevarnost« v predkonfliktnem stanju.

3. Teritorialne osnove v oblikovanju kulturnih pokrajin ter etno-jezиковnih in nacionalnih skupnosti

Zgodovina človeštva je zgodovina oblikovanja različnih kultur in civilizacij, njihovega medsebojnega povezovanja in spajanja ter razlikovanja in spreminjanja. Vsi ti procesi prispevajo k oblikovanju specifičnih kulturnih pokrajin, ki jih opredeljujemo kot območja, ki jih je človek preoblikoval po lastnih sposobnostih in na osnovi prostorske organiziranosti, lastne določeni družbeni skupnosti. Lahko bi rekli, da je oblikovanje kulturnih pokrajin v določenem smislu proces »udomačevanja« naravne pokrajine, v katero vnaša človek in njegova družbena skupnost nove elemente v načinu poselitve ali izrabi tal. V proces »udomačevanja« pa sodi tudi poimenovanje posameznih naravnih elementov, ledin, vzpetin in vodotokov. Na ta način se oblikujejo posebne prostorske ikonografske enote, ki so obenem izraz pretekle aktivnosti posameznih družbenih in kulturnih skupnosti ter dejavnik njihove aktualne družbene in kulturne identitete. Čeprav so kulturne pokrajine tendenčno zelo stabilne, prihaja pod vplivom različnih notranjih in zlasti zunanjih dejavnikov vendarle do pogostih transformacij njihove percepcije in vrednotenja ter do prepletanja različnih kulturnih elementov v prostoru. Prostorsko kristaliziranje in sedimentiranje različnih kulturnih komponent se izraža na primer v ohranjanju prvotnih imen za različne geografske enote ali kulturnih elementov v prostoru tudi v primerih, ko se ti ne skladajo več z dominantnim jezikovnim in kulturnim vzorcem. V Sloveniji in sosednjih območjih so to na primer keltska imena z začetnico »k« ali »kr«, slovenska geografska imena v območjih Italije in Avstrije, kjer je prišlo do relativno zgodnjega umika slovenske komponente, kozolci v kulturnem arealu primorskih »kop« in tako dalje.

Čeprav so etnične skupnosti in v določenih primerih tudi narodi veliko starejšega nastanka od držav in državnih skupnosti, pa je dokaj presenetljivo dejstvo, da so se družbene vede in z njimi tudi geografija začele intenzivneje ukvarjati z njimi relativno pozno, večinoma šele zadnjih dvajset ali trideset let. Ta teoretični deficit je mogoče pripisati kompleksnosti in spoznavni zapletenosti etničnosti in nacionalnosti kot posebnega družbenega pojava, a tudi prepričanju, da je nacionalno vprašanje predvsem evropski problem, ki naj bi bil rešen s formiranjem tako imenovanih »zgodovinskih« narodov in »homogenih« nacionalnih držav ter delitvijo večnacionalnih držav na več nacionalnih političnih enot po prvi svetovni vojni. V obdobju, ko je nacionalizem pomenil predvsem oblikovanje »nacij«, to je državnemu ozemlju prilagojenih skupnosti, je bilo vprašanje etničnosti in etnične diferenciacije zato večinoma vrednoteno kot ovira ali element zadrževanja v procesu družbene modernizacije. Paradigma modernizacije je namreč poudarjala zlasti integracijo ter obravnavala razredne konflikte in vlogo države, zanemarjala pa etnični in kulturni vidik sploh. Zanimanje za te aspekte se je porodilo pri preučevanju izvorne neavtohtonosti priseljencev, na primer v Združenih državah Amerike, a tudi pri odkrivanju »vztrajnosti« etničnih pojavov oziroma ponovnemu »prebujanju« etničnih skupin in narodov, za katere se je zdelo, da so jih procesi modernizacije oziroma državne družbene homogenizacije povsem »odpravili«. Pojav »renesanse« narodov in etničnih skupin po drugi svetovni vojni je bil namreč problem, ki ni bil omejen le na »tretji svet« v pogojih dekolonizacije, ampak vse bolj tudi problem, s katerim so se srečevali številni »poindustrijski« razviti državni sistemi.

Med sodobnimi preučevalci etničnosti in nacionalnosti nedvomno izstopata zlasti dva pomembnejša avtorja, in sicer Anthony Smith in Ernest Gellner. Prvi se je v številnih delih posvetil vprašanju odnosa med *ethnosom* in narodom, drugi pa vprašanju vloge naroda v procesu formiranja enotnih državnih in družbenih sistemov. Smith je mnenja, da gre tudi nacionalizem, ki se je kot moderen evropski pojav pričel konec 18. stoletja, razumeti v okviru dolgotrajnejše etnične persistence in fluktuacije, saj lahko tudi

sodobna nacionalna gibanja nastajajo le na podlagi predhodno obstoječe etnične strukture oziroma z aktiviranjem posebnih izvornih mitov. Etnična skupnost ali etnija je po njegovem mnenju posebna socialna skupina, ki jo povezujejo lastno samozavedanje in poimenovanje, skupen izvor ali zgodovina, opredeljen skupni kulturni ali zgodovinski prostor, se pravi občutek skupne teritorialne pripadnosti, skupni kulturni okviri jezikovne in druge narave ter aktivna medsebojna solidarnost. Sicer pa se etnije v zgodovinskem procesu pojavljajo in izginjajo in niso vedno neobhodno potreben element v nastajanju političnih oziroma državnih tvorb. Nacionalna gibanja se na etničnost naslanjajo večinoma s treh plati:

- lahko predstavljajo nek program revitalizacije nekdanje (realne ali zamišljene) etnične skupnosti v času, ko ta preživlja določeno socialno, kulturno ali ekonomsko regresijo in politično zatiranje;
- etničnost lahko vodilni krogi nekaterih skupnosti uporabijo zato, da s sklicevanjem na njene vrednote mobilizirajo širše množice za doseganje aktualnih ciljev;
- etničnost lahko nacionalna gibanja takorekoč »ustvarijo«, ko ne razpolagajo z neko kontinuirano predhodno etnično podlago.

Po Smithu mora zato vsaka družbeno-politična skupina, ki želi postati »nacija«, najprej prevzeti značilnosti neke »etniije«. Te pa sestavljajo zlasti izvorni miti, ki se naslanjajo na njihov poseben zgodovinski ali geografski izvor, migracije in osvobodilno gibanje, na prvega ustanovitelja ali praočeta, herojsko preteklost, skupno zlo usodo in trpljenje, ponovno rojstvo in preporod. Etnični konflikti večkrat nastajajo v kontrapoziciji z dejavnostjo državnega centralnega aparata, ki teži k standardizaciji notranjega družbenega ustroja in homogenizaciji prebivalstva v enotno državljansko maso. Ta težnja, ki je značilna za vse državne tvorbe v določeni stopnji njihovega razvojnega procesa, se še povečuje, a jo je obenem težje izvajati tam, kjer je v eni sami državi združenih več etničnih skupin. V boju proti odtujajoči državi se manjšinske etnične skupine organizirajo in utrdijo, zlasti ko jim državna večina s svojo birokracijo odreka pravice po avtonomiji ali izražanju lastne etnične in kulturne specifičnosti. Ni pa nujno, da etnično gibanje, ki ga sproži boj za doseg etničnih »pravic«, prerase tudi v pravo nacionalno gibanje s težnjo po samoodločbi in oblikovanju samostojne države.

Prav ta aspekt je izčrpeje obravnaval Gellner, po katerem je nacionalno gibanje nujno potrebno za nastanek nacij oziroma tistih družbeno-državnih entitet, s katerimi se nacionalisti v celoti identificirajo. Nacionalizem je zato tipičen sodoben pojav oziroma pojav sodobnih industrijskih družb in državnih sistemov. V agrarnih družbah so bili namreč stiki med posameznimi družbenimi skupinami in socialnimi razredi zelo skromni, obstojnost teh razredov pa zakoličena v trajnosti in samoobnavljanju. Temu nasprotno je za poagrarne družbe značilna visoka stopnja prostorske in socialne mobilnosti, zaradi katere morajo biti pregrade med raznimi socialnimi razredi in skupinami manjše in prepustnejše kot v preteklosti. Te spremembe so posledica demokratizacije družbenega in političnega življenja ter širjenja skupne oziroma poenotene izobrazbene ravni. Povečuje se skratka pomen splošnega in občega, lokalne skupine pa izgubljajo na pomenu. Glede na te premike je čutiti potrebo po nekem zunanjem »neodvisnem« koordinacijskem in upravljalnem telesu, ki ga pooseblja država in njen birokratski aparat. Sicer pa Gellner poudarja, da je nacionalizem v svojem bistvu družbeno gibanje, ki za uresničevanje svojih modernizacijskih ciljev uporablja nekatere razpoložljive elemente, med katerimi igra pomembno vlogo skupna kulturna in jezikovna podlaga. Slednja deluje kot nekakšno družbeno »lepilo«, saj je edina sposobna združiti celotno ali velik del prebivalstva, vendar je pri širšem pretoku informacij potrebno s šolstvom razviti tudi skupno »visoko« kulturo. Če taka »visoka« kultura ne obstaja, lahko nacionalno gibanje za svoje potrebe povzdigne v »visoko« kulturo katero izmed obstoječih »nizkih«, se pravi regionalnih kultur; preostale »nizke« kulture pa so večinoma obsojene na propad, ker predstavljajo pregrado oziroma oviro tisti notranji standardizaciji, ki je potrebna za razvoj industrijske družbe.

Smithove in Gellnerjeve poglede lahko povežemo in strnemo v naslednje točke in razvojne stopnje:

- Etnična skupnost ali etnija je historična tvorba, ki združuje ljudi s skupnim zgodovinskim razvojem oziroma izročilom in jezikom. To je nekakšna neformalna, bolj ali manj obstojna in trajna politična in družbena skupnost, ki se je utrdila s sobivanjem na določenem ozemlju, s skupno organizacijo in povezovanjem ter v razlikovanju z ostalimi bližnjimi etničnimi skupinami.

- V součinkovanju družbenih in ekonomskih transformacij so se nekatere politično, kulturno in ekonomsko močnejše ter razvitejše etnične skupine formalno konstituirale v narode znotraj že obstoječih ali na novo definiranih političnih okvirov oziroma državah. Za narode je značilno, da razvijejo enotno »visoko« kulturo in zanjo potrebne institucije ter da teže po oblikovanju lastne države, v kateri bodo kot nacije prevzeli vlogo dominantnih družbenih in političnih skupnosti.
- V prvi fazi uveljavljanja teh družbenih in ekonomskih procesov se zaradi vpliva industrializacije razvoj usmerja v izrazitejšo centralizacijo družbenoekonomskega aparata in notranjo homogenizacijo prebivalstva (od ljudstva do državljanov), kar povzroča tudi večji asimilacijski ali »normalizacijski« pritisk na pripadnike drugih, nedominantnih oziroma numerično ali družbeno šibkejših etničnih skupin ali narodov, ki so se znašli znotraj teh političnih tvorbah.
- V kasnejši fazi družbenega in ekonomskega preoblikovanja se to pod vplivom terciarizacije in širjenja urbanih družbenih modelov odvija in izraža manj centralistično oziroma spodbuja decentralizacijo oblasti in ekonomskih dejavnikov in večinoma tudi večjo družbeno in politično demokratizacijo, zaradi česar se tako na državni kot naddržavni ravni uveljavlja vse bolj regionaliziran družbeni sistem, v katerem dobivajo tudi manjšinske etnične in narodne skupnosti več možnosti za lastno afirmacijo in razvoj.

Iz zgornjega pregleda je razvidno, da se je veliko preučevalcev narodnega vprašanja zaustavilo ob problemu »primordialnosti« in »modernosti« nacij in nacionalizma. Če je namreč nacionalizem značilen zgolj za moderni svet, smemo sklepati, da je gibanje samo abstraktni konstrukt vodilnih elit v boju za oblast; če pa uspemo dokazati, da so nacionalistična gibanja neka konstanta v zgodovini človeštva, bo to dejstvo nujno zmanjšalo vlogo, ki jo pri razvoju nacionalnega vprašanja običajno pripisujemo »modernim« dejavnikom, kot sta birokracija in kapitalizem, vidna izraza procesa družbene in teritorialne standardizacije in modernizacije. V bistvu gre tu tudi za dilemo, ali je nacionalizem širše kulturno ali bolj konkretno politično gibanje ali celo kombinacija obeh. Nedvomno se narodi oblikujejo okrog stabilnejših in trajnejših kulturnih in družbenih skupnosti, za katere obstajajo v literaturi zelo različni termini: »ljudstvo«, »Volk«, »ethnie« in tako dalje. Toda če karakteristike etničnih skupnosti primerjamo z različnimi definicijami narodov, ne bomo odkrili bistvenih razhajanj: obe družbeni in prostorski formaciji opredeljujejo v prvi vrsti kulturni elementi. Vendar nam zgodovinski pregled razvoja nacionalnih gibanj, še posebno v Evropi, razkrije, da so narodi etnične skupnosti z zelo jasnimi in posebnimi željami in cilji; te želje in cilje lahko konkretiziramo s pojmom nacionalizma, se pravi oblikovanja narodom ustreznih političnih oziroma državnih struktur. »Nacija« potemtakem ni nič drugega kot prostorsko in družbeno strukturirana »arena« modernih političnih transformacij. S tem narodove nacionalne ambicije to družbeno skupnost odtrgajo od zgolj kulturnih dimenzij in podčrtujejo njeno politično in ekonomsko funkcijo v državotvornem procesu. Nacionalizem na ta način narodovo kulturno in družbeno identiteto uspe uveljaviti v širšem prostoru in pri tem podrediti v perifernih območjih prisotne šibkeje strukturirane ali »zamudniške« skupnosti.

Po angleških revolucijah v letih 1644 in 1688, osamosvojitvi Združenih držav Amerike leta 1776 in francoski revoluciji leta 1789 je nacija dokončno prevzela »moderno« obliko laične državne organizacije, v kateri ni več prostora za »božanskost« vladarskih monarhij. Ta prehod je nazorno označil Rousseau v delu »*Contrat social*« leta 1762, kjer je zapisal, da »vsakdo izmed nas ponuja skupnosti samega sebe in svojo oblast vrhovnemu usmerjanju skupne volje; in kakor eno telo sprejemamo vsakogar kot nedeljiv del celote«. Družbena pogodba skratka iz amorfnе kulturne skupnosti ustvarja in gradi politično skupnost, v kateri je vzpostavljen neposreden odnos med posameznikom in državno oblastjo. Od absolutističnega državnega modela po principu »*l'état c'est moi*« je začel sedaj nastajati nov model po principu »*l'état c'est le peuple*«, čeprav je ta »*peuple*« mnogokrat bil le to, kar je trenutna vodilna elita izbrala in odločila. Vendar je kulturno kohezivno dimenzijo dotodanje lokalne ali regionalne prostorske identitete sedaj nadomestilo novo družbeno »lepilo«: ideologija nacionalizma in državnega patriotizma. Tudi ta temelji na tipično etnocentričnih predstavah, ki jih hranijo miti o »sveti domovini« oziroma kult prednikov in gojenje izključujoče in vase zagledane nacionalne zgodovine (»*domovina je povsod tam, kjer leže kosti naših prednikov*« ali »*meje mojega jezika so meje mojega sveta*«, kot je posrečeno zapisal Wittgenstein).

Toda odkod ta nenadna potreba po družbeni ali celo kulturni standardizaciji znotraj držav, ko pa vemo, da so pred tem evropske države odlikovale zelo velike notranje kulturne in regionalne razlike, ne da bi to dejstvo kdove kako motilo ali oviralo tekočih vladarskih poslov? Odgovor, ki ga na to vprašanje daje Gellner, je preprost in prepričljiv: to se je zgodilo samo zato, ker je bilo za razvoj industrializacije v prostoru potrebno odstraniti socialne in kulturne pregrade, ki jih je predstavljal vertikalno oziroma lokalno organiziran kmečki sloj, in torej to heterogeno družbeno »gmoto« s pomočjo državnega aparata, ustrezne infrastrukture in zlasti standardnega izobraževalnega sistema in enotnega »državnega« jezika preoblikovati v mobilni in izučen delavski razred. Klasičen primer tega teritorialno opredeljenega oziroma državnega nacionalizma je razvoj francoske nacije s postopno družbeno standardizacijo svojega teritorija, ki se je začela v 17. stoletju in dosegla višek v času Tretje Republike, ko je državnemu aparatu uspelo »kmete preoblikovati v Francoze«, kot je lepo ugotovil Weber leta 1979. S podobnimi problemi se je kasneje srečevalo tudi italijansko nacionalno gibanje; nanje se zelo plastično sklicuje znani rek »*fatta l'Italia, facciamo gli Italiani*« ('zdaaj, ko je narejena Italija, naredimo še Italijane'). Najbolj se je v tej smeri potrudilo italijansko fašistično gibanje, ki je tako poosebljalo skrajni državni nacionalizem, ki je Evropo prevzel v začetku 20. stoletja in ki je ekstremizacijo načela »*cuius regio eius religio*« poskusila doseči s prisilnim usklajevanjem družbenih in kulturnih prostorov, to je z intenzivnim etničnim »čiščenjem« državi pripadajočega ozemlja (sam fašistični režim je za ta postopek rabil takratnemu modernizmu bolj prikladen izraz etnična »bonifikacija«). Za doseg te ciljev so bile uporabljene tako metode nasilne asimilacije kot direktnega fizičnega odstranjevanja »nezaželenih«. Znana so na primer množična prisilna izseljevanja Grkov in Armencev iz Turčije ali Turkov iz Grčije in Bolgarije po prvi svetovni vojni, medtem ko so med ali po drugi svetovni vojni evakuacije prizadele zlasti Žide, Poljake in Nemce ter druga ljudstva v nekdanji Nemčiji in Sovjetski zvezi; v najnovjšem času so se podobni prizori ponovili tudi na ozemlju nekdanje Jugoslavije.

Nacionalizem je zaradi tega poseben izraz človekove teritorialnosti, ki je ne le etnocentričen, ampak teži obenem k obvladovanju lastnega družbenega prostora. Ta težnja po obvladovanju ozemeljskih enot je usmerjena tako v preteklost kot v prihodnost, saj želi »*pozgodoviniti teritorij in teritorializirati zgodovino*«, kakor jo je opredelil Poulantzas leta 1978. Teritorij je z mejami definirano ozemlje in zato zelo konkretno območje, hkrati pa izraz miselnega konstrukta in s tem po Gottmannovem mnenju nekakšna »*psihološka projekcija posameznih družbenih skupin*«. Če je Knight opredelil teritorij kot »*prostor, na katerega se navezuje identiteta določene skupine, ki to ozemlje poseduje in želi imeti nad njim popoln nadzor zato, da bi v čim večji meri koristil skupnosti*«, je Sack poudarjal, kako je teritorialnost »*poskus posameznikov in družbenih skupin, da izvajajo vpliv in kontrolo nad stvarmi, ljudmi in družbenimi odnosi z delimitacijo in nadziranjem geografskih območij*«. Na nacionalizem vezana teritorialnost izraža torej situacijo, po kateri se narodi in države ne nahajajo le na nekem bolj ali manj opredeljenem ozemlju, ampak se z njim tudi identificirajo. Na ta način se nacionalizem politično usmerja h konstituiranju dominantni etnični oziroma družbeni skupnosti ustrezno državno tvorbo, v kulturnem pogledu pa teži k notranjemu poenotenju lastne družbene skupnosti in k razlikovanju od vseh drugih skupnosti. Nacionalizem se v tolikšni meri prekriva z državotvornim procesom, da se, zlasti v zahodni Evropi, za oba pojma, se pravi tako za državo kot za narod, uporablja kar isti termin (*nation* v angleščini in francoščini, *nazione* v italijanščini). Podobno ravna tudi mednarodna skupnost pri poimenovanju meddržavnih institucij, med katerimi so nedvomno najbolj znani Združeni narodi (United Nations), ki so to ime ohranili tudi v slovenščini, čeprav se v to in sorodna telesa v resnici narodi brez lastne države ne morejo včlaniti.

4. Sklep: teritorialnost kot zavezanost do preteklosti in projekcija v prihodnost

Teritorialnost se torej v moderni dobi s fenomenom nacionalizma izraža predvsem kot težnja po kontroli določenega prostora oziroma ozemlja in temu vzporedno je nacionalizem pravzaprav le način konstruiranja in interpretiranja različnih družbenih prostorov. Večkrat se teritorialna dimenzija raz-

merja med nacionalizmom in družbenim prostorom omejuje na ekonomski vidik oziroma vprašanje konfliktov, ki jih lahko sproža na primer izkoriščanje samega prostora in v njem prisotnih naravnih surovin, ali na socio-biološki vidik oziroma na vprašanje bolj ali manj premičnega družbenega življenjskega prostora, kot ga je utemeljil že Ratzel pred dobrim stoletjem. Vendar pa igra prostor v identifikacijskem postopku različnih družbenih skupin mnogo bolj pomembno vlogo, saj je sam pojem »nacionalnega ozemlja« sestavljen pravzaprav iz dveh komplementarnih elementov: po eni strani je to izrazit družbeni prostorski fenomen, ki ga je mogoče jasno utemeljiti, po drugi strani pa predstavlja nekakšno imaginarno politično projekcijo in vez med etnično-jezikovnimi skupnostmi in njihovim historičnim ozemljem. Gottmann je že pred dobrima dvema desetletjema (Gottmann 1973) ugotavljal, kako je teritorialnost izraz človeku imanentne težnje, da si zagotovi kontrolo oziroma dostopnost do določenih ozemelj, pri čemer pa to dostopnost pogojuje prostorska različnost tako glede naravnih danosti kot kulturne specifikke. Po njegovem mnenju se iz vidika družbenih aktivnosti prostor kaže kot odprt, a vendar tendenčno deljen; omejen, a vendar s težnjo po nadaljnji ekspanziji; raznolik, a vendar s težnjo po organizacijskem poenotenju. Prostor povzroča zato konflikte, ker je hkrati sredstvo varovanja družbenih skupnosti in odsokočna deska v njihovem iskanju novih razvojnih priložnosti. V historičnem pogledu pa igra teritorialnost še zlasti pomembno vlogo v oblikovanju trajnejših kulturnih pokrajin in njihovem varovanju pred zunanji nevarnostmi, omogoča torej ohranjanje kolektivne identitete in je kraj, v katerem domujeta skupna družbena zavest in spomin. Šele ko so se družbene enote pričele izraziteje povečevati tako po obsegu kot v notranji kompleksnosti, se je teritorialnost uveljavila kot pomemben in močan vedenjski in organizacijski fenomen. Toda z družbenim razvojem je postala drugačna, in sicer na kulturno in simbolično raven usmerjena teritorialnost, ki je ni več mogoče primerjati s »primitivno« teritorialnostjo drugih živih bitij (Soja 1971).

Dodaten poskus povezovanja različnih interpretacijskih možnosti pojma teritorialnosti v geografiji in sociologiji sta prispevala Smith in Williams (1983), ki sta opredelila nekaj različnih aspektov v odnosu med družbo in prostorom. Prvi vidik se nanaša na pojem »habitata« ali tistega okolja, za katerega sodimo, da bodo v njem posamezne družbene skupnosti našle najbolj ugodne življenjske razmere. Zlasti v obdobju romantike so različni avtorji opozorili na kvarne vplive pretirane urbanizacije družb, ki zaradi tega izgubljajo stik s svojim izvornim »naravnim« okoljem in s tem izgubljajo svojo tradicionalno podobo in značilnosti. Na ta način se odpira naslednji vidik, to je vidik ljudske kulture, ki se navezuje na točno določen prostor. Tako kot posamezne kulturne skupnosti z dolgotrajnim bivanjem v določenem okolju vplivajo na to, da se prostor, v katerem so prisotne, preoblikuje v posebno kulturno pokrajino, tako ima tudi kulturna pokrajina obraten vpliv na družbo in posameznike pri oblikovanju njihovega kulturnega obzorja, saj je zanj značilno, da je v ohranjanju svojih značilnosti stabilnejša od družbe. To pomeni, da se procesi družbene transformacije odvijajo hitreje od procesov prostorske transformacije. Naslednji pomemben element pri teritorialnosti je prostorska dimenzija, ki so ji politični geografi v preteklosti namenjali posebno pozornost, čeprav so tudi opozarjali, tako kot je to storil na primer Mackinder med obema vojnama, da je potencial teritorialne mase mogoče razviti v politični resurc samo ob uspešnem tehnološkem in družbenem razvoju. Argument prostorske dimenzije je bil prisoten tudi pri politično-geografski analizi velikosti držav in ugotavljanju »uspešnosti« srednje-velikih državnih sistemov v modernem zgodovinskem obdobju, ki naj bi predstavljal idealno razmerje med kulturno, družbeno in ekonomsko strukturo državnega ozemlja (Bufon 1997). Vzporedno s prostorskim obsegom se pojavlja še lokacijski element, ki z ozirom na pretekli razvoj in dane možnosti večje ali manjše prostorske komunikativnosti vpliva na uveljavljanje konfliktnih ali koeksistenčnih odnosov med sosednjimi družbenimi skupnostmi ter na oblikovanje večjih ali manjših razlik v vrednotenju lastnega in sosednjega prostora. Poseben pomen imajo nadalje meje, ki jih družbene skupnosti uveljavljajo v prostoru, tako v smislu »realnih« političnih in upravnih meja, kakor v pogledu »imaginarnih« meja posameznih kulturnih ali funkcionalnih prostorov oziroma identifikacijskih »in-group« in »out-group« ter njihove različne sočasne percepcije (Bufon 1996). Defenzivne

in v lastne teritorialne meje zazrte družbene skupnosti razvijajo avtarkične oblike teritorialnosti, ki skrbijo prvenstveno za varovanje tistega ozemlja, ki ga same družbene skupnosti občutijo kot svojo »domovino«. Nacionalna ozemlja v smislu njihove domovinskosti pa se ne ujemajo vselej z državnim ozemljem, ampak zlasti s historičnim ozemljem ali kulturno pokrajino. Ker pa je nacionalizem izrazito moderen fenomen, poskrbijo družbene skupnosti za to, da s pomočjo različnih mitov tako historična ozemlja kot kulturne pokrajine pridobijo neko »nacionalno« dimenzijo, kakršne seveda po svojem izvoru ne morejo imeti, in skušajo tako povezati državno z nacionalno ali historično teritorialnostjo, kar mnogokrat privede do nastanka konfliktnih situacij v zvezi z iredentističnimi pričakovanji do sosednjih ozemelj ali asimilacijskih praks do kulturno različnih manjšinskih družbenih skupnosti v okviru lastnega državnega ozemlja. Toda ta aspekt teritorialnosti ni nujno vezan le na proces državotvorja in na državne dimenzije, ampak se z istimi lastnostmi in z isto intenzivnostjo, ponekod tudi sočasno, uveljavlja še na poddržavni oziroma regionalni ravni, zaradi česar bi lahko trdili, da je glede odnosa do prostora in teritorialne zavezanosti pravzaprav sodobni regionalizem le nacionalizem v zmanjšanem formatu (Bufon 1994).

Skratka, na teritorialnost se navezuje vrsta elementov in vidikov, ki prispevajo k temu, da se kate-rakoli »anonimna« prostorska danost preoblikuje v neko opredeljeno teritorialno enoto, za katero v njej dominantne družbene skupine določijo ime, obseg in meje ter s tem izvajajo nad njo svojo družbeno kontrolo. Ob družbeno-političnem aspektu pa ne gre zanemariti družbeno-kulturni vidik teritorialnosti, saj shajajo ob državnih prostorih dolgotrajni kulturni prostori, ki so jih s svojo prisotnostjo zaznamovale različne etno-jezikovne skupnosti in se z njimi identificirale. Tako kot identiteta, ima tudi teritorialnost različne sočasne dimenzije, ki se glede na naše gledišče in spremembe družbenih in političnih razmer v različnih obdobjih in okoljih uveljavljajo z različno intenzivnostjo. Tudi zaradi tega je potrebno, da ostaja problematika človekove teritorialnosti stalno prisotna v geografski teoriji in praksi.

5. Viri in literatura

- Anderson, J. 1988: Nationalist ideology and territory. Nationalism, self-determination and political geography. London.
- Bufon, M. 1994: Regionalizem in nacionalizem. Annales 5. Koper.
- Bufon, M. 1996: Naravne, kulturne in družbene meje. Annales 8. Koper.
- Bufon, M. 1997: Države, narodi, manjšine: političnogeografski oris. Geografski vestnik 69. Ljubljana.
- Gellner, E. 1983: Nations and nationalism. Oxford.
- Gold, J. R. 1980: An introduction to behavioural geography. Oxford.
- Gottmann, J. 1973: The Significance of Territory. Charlottesville.
- Knight, D. B. 1982: Identity and territory: geographical perspectives on nationalism and regionalism. Annals of the Association of American Geographers 72 (4). Washington.
- Poulantzas, N. 1978: State, Power and Socialism. London.
- Sack, R. D. 1981: Territorial bases of power. Political Studies from Spatial Perspectives. New York.
- Smith, A. D. 1981: The Ethnic Revival. Cambridge.
- Soja, E. W. 1971: The Political Organization of Space. Resource Paper 8, Association of American Geographers. Washington.
- Sonnenfeld, J. 1976: Geography, perception, and the behavioral environment. Man, Space, and Environment. New York.
- Weber, E. 1976: Peasants into Frenchmen: The Modernization of Rural France. Stanford.
- Williams, C. H., Smith, A. D. 1983: The national construction of social space. Progress in Human Geography 7 (4). London.
- Wittgenstein, L. 1961: Tractatus logico-philosoficus. Paris.

6. Summary: Problems of territoriality in political and cultural geography

(translated by Branka Klemenc)

A question of territory and territoriality is a very specific field of geography, concerning diverse problems related to determining and apprehending the political and social spaces, to which Ratzel already called attention in his studies. In more recent times, the political geography does not only investigate the territory as the projection of political structures in the space, and the territoriality as a cluster of political features of a certain territory, but ever more frequently deals with relations between a human and the living space and, thus, approaches the concept of cultural geography. By the side of biological and experiential bases of territoriality, typical of which is that all living beings strive for differentiation between the living environment in a broader sense where the processes of socialization with other beings go on, and the territory in a narrower sense which is appropriated by individual beings and therefore apprehended as part of them, it is the cultural and social conception of the living environment which is particularly important for a human, which means the transmission of social and cultural elements into the space.

From this point of view, the territoriality of a human is rather the construction of social space than its direct perception. A multi-level condition of social space further creates a more or less hierarchical distribution of diverse concurrent dimensions of territoriality, local, regional, national, or even transnational which are, nevertheless, mainly formed centripetally around the closest, the most »domestic« and »controlled« territory. The relativization of social spaces around various centers and peripheries causes the alternating occurrence of the areas of social and cultural concentration and de-concentration which can be for different groups and individuals also the concurrent areas of »domestic« or »foreign« atmosphere. With this, a question of spatial interpretation is also raised, because a uniform and »objective« reality disintegrates in the practice through the filter of our comprehension into a multitude of »subjective« natural, social and cultural spaces. Territorialization as the making of a human-pleasing and »controllable« dimension means the determination of boundaries of diverse social and spatial phenomena, their categorization and hierarchy making. As regards the status and social structure of diverse social groups, different spatial interpretations can meet in the same area, resultant in different simultaneous social and cultural environments, such as the »western« tourist resorts in underdeveloped countries, for example.

However, the changes in social and political structure influence also the changes in the iconographic conceptions, and thus contribute to the shrinking, or the spreading of social and geographical distances, such as the »approaching« of Australia to Japan, for example, at the cost of its traditional attachment to Great Britain, or, the relocation of Slovenia to the »southern side of the Alps«, or to the »green heart of Europe«. On the other hand, in the process of formation of different cultural regions territoriality can also be understood as the process of »domestication« of the natural landscape, its naming and appropriation. Owing to more explicit persistence of cultural regions which somehow »survived« a few social transformations, certain cultural elements succeeded to accumulate in the space and have been preserved even after the arrival of social groups with different cultural characteristics, and thus contribute to more or less successful cultural adjustment of such groups to the original cultural atmosphere. The most renowned typology of cultural regions consists of ethno-lingual areas and national territories, in which the lasting territorial structure was changed by the new developmental processes in the sense of social, economic and political modernization. Parallel with the state-forming nationalism these processes strived for the re-forming of diverse cultural regions into a uniform and internally homogeneous state territory. The role of cultural cohesion of the hitherto local and regional spatial identity was replaced by new social »glu«: the state patriotism. The latter is typical of the instrumentalist view on, and the mythic presentation of the past and the historical cultural space, which thus become the means of topic political plans of the dominant groups and make basis for their confrontation with the neighbouring communities. In many European and non-European countries the literal comprehension of the prin-

ciple of »*cuius regio eius religio*«, which was being advocated by the state nationalism especially in the first half of the century, lead to some unbelievable cases of ethnic cleansing, and assimilation and discriminatory policies towards the »otherness« and »difference«. Nationalism as a special form of the human territoriality is not only ethnocentric, but also directed towards controlling one's own social space in the sense of »making the territory historical and making the history territorial«. Parallel with the social development, the human territoriality significantly reoriented to cultural and symbolic level and lost its original image of the »primitive« territoriality of other living beings. Thus, numerous elements and aspects are linked with territoriality, which contribute to the process of transformation of a certain »anonymous« spatial reality to a discernible territorial unit to which the name is given, and the extent and boundaries determined by the dominant social groups which thus exert their social and political control over it. Even though the socio-political aspect of territoriality seems to be the most explicit of the aspects in the modern times, yet, its socio-cultural dimension should not be neglected since many diverse, more or less permanent cultural regions survive by the side of the spaces of states. So as the identity, the territoriality, too, has several concurrent forms of appearance and, therefore, it will further occupy the investigators of relations between a human and the space in the future too.